

Handledarkollegiets betydelse för utbildningen på forskarnivå

Johanna Widenberg

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

- kunskap för en hållbar utveckling

EPU Rapportserie nr 1 | 2017

Enheten för pedagogisk utveckling
(EPU)

Sveriges Lantbruksuniversitet, SLU

Skriften kan beställas från Enheten för
pedagogisk utveckling (EPU)

Kontakt epu@slu.se

Webbadress internt.slu.se/epu

Handledarkollegiets betydelse för utbildningen på forskarnivå

JOHANNA WIDENBERG

Sveriges Lantbruksuniversitet, SLU
Rapportserie från Enheten för pedagogisk utveckling
Rapport nr 1, OKT 2017

Sveriges Lantbruksuniversitet, SLU
Rapporten kan beställas från
Enheten för pedagogisk utveckling (EPU)
Kontakt epu@slu.se
Webbadress internt.slu.se/epu

ISBN 978-91-576-9537-6
Rapport nr 1, okt 2017
© SLU

Författare: Johanna Widenberg
Omslag: Jenny Svernås-Gillner, SLU
Tryck: Repro SLU, Uppsala okt 2017

Abstrakt

Denna ministudie utgör en rapport på en högskolepedagogisk kurs vid Sveriges lantbruksuniversitet. Studien behandlar handledarkollegiet som fenomen inom den högre utbildningen i Sverige och utforskar handledarkollegiets olika organisations- och verksamhetsformer liksom dess olika funktioner inom forskarutbildningen. Syftet med studien är att påbörja en mer ingående diskussion om handledarkollegiets betydelse, detta för att inspirera till vidare högskolepedagogisk forskning på området, men också för att skapa ett diskussionsunderlag för Avdelningen för agrarhistoria, vid vilken författaren verkar, och där det finns funderingar på att bilda ett handledarkollegium.

Undersökningen har visat att handledarkollegiet har många värden. Undersökningarna har redogjort för handledarkollegiets många administrativa, pedagogiska och sociala funktioner, och belyst de olika betydelser som det kan ha för handledarna och doktoranderna, liksom studierektorn, institutionsledningen och ämnesinstitutionen som helhet. Undersökningarna har också visat att handledarkollegiet kan ha olika funktioner och betydelser, beroende på hur det är organiserat.

Nyckelord:

utbildning på forskarnivå, handledning, handledarkollegium, pedagogisk utveckling

Innehåll

1	Introduktion	7
1.1	Handledarkollegiet i fokus	7
1.2	Lagtexter och policydokument.....	8
1.3	Den högskolepedagogiska litteraturen.....	9
1.4	En definition	12
2	Undersökningarna	15
2.1	Enkäten	15
	Fråga om förekomst	15
	De jakande svaren.....	17
	De "njakande" svaren	19
2.2	Enkätens samlade resultat	21
2.3	Intervjuerna.....	21
	Fråga om funktion och betydelse.....	21
	Intervjumetod och intervjupresentation.....	23
	Intervjun med X	24
	Intervjun med Y	28
2.4	Intervjuernas samlade resultat.....	33
3	Slutsatser och diskussion.....	35
3.1	Handledarkollegiets betydelse	35
4	Sammanfattning och konsekvenser	39
	Referenser.....	41
	Bilaga 1. Enkätfrågan.....	45

1 Introduktion

1.1 Handledarkollegiet i fokus

Vid många svenska universitet och högskolor där det bedrivs handledning på forskarnivå, finns det också handledarkollegier. Handledarkollegiet är en av de många organiserade mötesgrupper vid ämnesinstitutionerna där frågor relaterade till forskarutbildningen diskuteras och administreras. Men vad är och gör egentligen ett handledarkollegium, mer exakt? Och vilken betydelse kan ett handledarkollegium ha för handledningen av doktorander – och forskarutbildningen i stort – vid en ämnesinstitution?

Frågorna är föremål för undersökning och diskussion i denna ministudie. Frågorna ställs med anledning av ett pågående pedagogiskt utvecklingsarbete inom forskarutbildningen i agrarhistoria vid Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala. Vid Avdelningen för agrarhistoria finns för närvarande inget handledarkollegium. Däremot finns tankar på att organisera ett handledarkollegium vid avdelningen för att utveckla forskarutbildningen. Ett första syfte med föreliggande studie är således att bidra med ett diskussionsunderlag för att kunna reflektera över vilken betydelse ett handledarkollegium skulle kunna ha för Avdelningen i agrarhistoria, och hur ett handledarkollegium skulle kunna organiseras för att på bästa sätt bidra till utveckling.

Den tidigare svenska forskningen kring fenomenet handledarkollegium är – vad det verkar efter en översiktlig litteraturinventering – ganska begränsad. I den högskolepedagogiska handboks litteraturen beskrivs förvisso handledarkollegiet som en viktig arena för kunskapsutbyte mellan handledare på forskarnivå. Att handledarkollegium rekommenderas i olika policydokument vid vissa lärosäten noteras också. Men större och mer ingående studier av den faktiska förekomsten av handledarkollegier vid svenska universitet och högskolor saknas, liksom empiriska studier kring handledarkollegiernas befintliga organisation och verksamhet. Ett andra syfte med föreliggande studie är därför att påbörja kartläggningen av handledarkollegierna inom Högskolesverige, och att söka utröna vad hand-

ledarkollegierna gör och hur de fungerar i praktiken. Förhoppningsvis kan studien ringa in ett angeläget område inom högskolepedagogisk utveckling, och kanske inspirera till fortsatt forskning. De empiriska undersökningar som genomförs i denna studie är två till antalet: en enkätundersökning och en intervjustudie.

Forskningsansatsen präglas av undersökningens karaktär av diskussionsunderlag och pilotsstudie. Arbetssättet är inventerande och slutsatserna tentativa. Ansatsen präglas också av ambitionen att utveckla forskarutbildningen i just agrarhistoria; fokus ligger på företeelser som är särskilt relevanta för detta forskningsämne. Sist men inte minst präglas studien av att den utgör en examinationsuppgift på en högskolepedagogisk projektkurs, om fyra veckor, vid Sveriges lantbruksuniversitet; som sådan utgör den en ministudie.

1.2 Lagtexter och policydokument

De lagar och förordningar som styr och reglerar forskarutbildningen i Sverige är Högskolelagen och Högskoleförordningen. Dessa ger inte några detaljerade riktlinjer för forskarutbildningens organisation vid lärosäten och ämnesinstitutioner, utan endast rambestämmelser. Handedarkollegier och liknande instanser nämns av den anledningen inte alls i dessa texter.¹

Handledarkollegier nämns dock i några av de policydokument som lärosätena på eget initiativ antagit för att leva upp till Högskolelagens och Högskoleförordningens bestämmelser om forskarutbildningen. I "Riktlinjer för utbildning på forskarnivå vid Uppsala universitet" (2010) beskrivs exempelvis handledarkollegiet som en möjlighet för ämnesinstitutionerna att främja en bra lärandemiljö för doktoranderna.²

I några fall nämns också handledarkollegier i de policydokument som enskilda ämnesinstitutioner antagit för att styra och reglera forskarutbildningen. Så exempelvis innefattar skriften "Forskarutbildning i teknikhistoria vid KTH. Regler, riktlinjer och goda råd" ett mindre avsnitt om handledarkollegiets organisation och verksamhet. Syftet

1 Högskolelag (1992:1434); Högskoleförordning (1993:100). Se även Universitetskanslerämbetets fakta om högskolan.

2 Efter Schnaas (2011), s. 98.

med handledarkollegiet vid Avdelningen för teknikhistoria sägs vara att "följa upp både de forskarstuderande och huvudhandledarna".³

Handledarkollegier rekommenderas alltså i policydokument för vissa lärosäten och ämnesinstitutioner, men de nämns inte i några tvingande lagtexter och föreskrifter. Handledarkollegierna, i den mån de förekommer i Högskolesverige, är alltså lokalt initierade och organiserade, vanligtvis av de ämnesinstitutioner de tillhör. Men varför inför man då handledarkollegier – vilken funktion fyller de för institutionerna?

1.3 Den högskolepedagogiska litteraturen

Någon fullständig litteraturgenomgång kring den högskolepedagogiska forskningen om handledarkollegium har inte varit möjlig att åstadkomma inom ramen för denna rapport. Litteraturstudien här omfattar endast den högskolepedagogiska handbokslitteratur som ofta används på högskolepedagogiska kurser vid svenska lärosäten, samt några enstaka nedslag i den internationella forskningen kring handledningens organisering inom högre utbildning.

Läsningen visar dock att handledarkollegiet inte ges något större utrymme i den högskolepedagogiska handbokslitteraturen. Exempelvis diskuteras handledarkollegiet varken av Gunnar Handal och Per Lauvås i *Forskarhandledaren* (2008) eller av Jitka Lindén i *Handledning av doktorander* (1998).⁴ Ulrike Schnaas nämner förvisso handledarkollegiet på några få rader i sin *Könsmedveten forskarhandledning – teoretiska utgångspunkter och praktiska erfarenheter* (2011) när hon diskuterar handledarkollegiets betydelse för en mer jämställd forskarhandledning. "Att utarbeta en gemensam handledningspolicy inom handledarkollegiet kan vara en startpunkt för en kollegial diskussion kring en könsmedveten forskarhandledning och forskarutbildning", skriver Schnaas.⁵

I *Ledning för kvalitet i forskarutbildningen* från 2014 nämner författarna Maja Elmgren, Eva Forsberg, Åsa Lindberg-Sand och

3 "Forskarutbildning i teknikhistoria vid KTH. Regler, riktlinjer och goda råd", s. 9.

4 Handal & Lauvås (2008); Lindén (1998).

5 Schnaas (2011), s. 99.

Anders Sonesson handledarkollegiet på ett ställe. De beskriver det som en viktig instans för institutionsledningen för att utöva ledarskap inom forskarutbildningen:

Institutioner utövar sitt ledningsansvar på skilda sätt. Aktiva handledarkollegier inom vilka diskussioner kring handledning och forskarutbildningsfrågor förs är en väg. Prefekt och/eller studierektor för forskarutbildningen kan utöva ledarskap i samband med utvecklingssamtal med både doktorander och handledare. Att anordna seminarier eller utbildningsinsatser för handledare är en tredje väg.⁶

Mer ingående diskussioner kring handledarkollegiets förekomst och betydelse förekommer sällan i den gängse svenska högskolepedagogiska handbokslitteraturen. Handledningens organisering, i mer allmänna termer, behandlas dock utförligt på flera ställen i handbokslitteraturen. Det är också ett väl genomlyst fenomen i såväl den svenska som internationella högskolepedagogiska forskningen. Forskarna på detta område har lyft fram viktiga förändringar i forskarutbildningens organisatoriska utveckling de senaste decennierna.

En genomgående trend som beskrivs i den högskolepedagogiska litteraturen är den allt ökande styrningen av den högre utbildningen från statsmaktens sida. Den går i stora delar tillbaka på globaliseringsprocesser och standardiseringssträvanden inom den Europeiska unionen. Det handlar vidare om rättsäkerhet för doktoranderna och inte minst om nationell kvalitetssäkring inom den högre utbildningen. De formella regelverken har lagt ansvaret för forskarutbildningarna på lärosätena, fakulteterna och ämnesinstitutionerna. Examinationsrättsakterna inom högre utbildning har exempelvis knutits till hur väl institutionerna lever upp till föreskrifter och examensmål i högskoleförordningen. Som en följd av detta har handledningen inom högre utbildning utvecklats till en viktig institutionsfråga. Handledningen har alltså kommit att uppfattas som en angelägenhet för hela ämnesinstitutionen, inte bara de enskilda handledarna. Detta har sammantaget gjort att institutionerna i allt högre grad börjat utöva kontroll över handledningen och handledarna.⁷

6 Elmgren, Forsberg, Lindberg-Sand & Sonesson (2014), s. 27.

7 Handal & Lauvås (2008), s. 15- 30; Schnaas (2011), s. 95-101; Elmgren, Forsberg, Lindberg-Sand & Sonesson (2014), s. 9, 15-20, 25-30; "Kvalitetssäkring av högre utbildning", Promemoria, Regeringskansliet, s. 6-8. Se även Universitetskanslerämbetets utvärdering av forskarutbildningen.

En annan genomgående trend som några av forskarna beskriver är handledningens övergång från parrelationen handledare–doktorand till allt mer kollektiva former. Denna trend har enligt forskarna präglat handledningens utveckling under de senaste decennierna och den har förstås på många sätt samband med den förstnämnda trenden. Handledningen är inte längre en fråga enbart för den enskilda handledaren i relation till doktoranden. Handledningen är numera en fråga om samverkan mellan flera handledare, och ibland även mellan grupper av handledare. Handledningen har utvecklats till en kollektiv angelägenhet. "Handledningen ändrar karaktär och det kommer in nya utmaningar förutom de som gäller för parhandledning" skriver Gunnar Handal och Per Lauvås. En av de utmaningar som de syftar på är samarbetet mellan flera olika handledare. Den handledning som en enskild handledare ägnar sig åt ska numera inte bara fungera ändamålsenligt i förhållande till doktoranden, utan också i relation till de andra handledarna. De nya formerna för handledning har alltså lett till en ökad samordning och ett utvidgat samarbete mellan handledarna. Kunskaps- och erfarenhetsutbyten har tvingats fram. Detta har gjort att den tysthetskultur som rått kring handledningens innebörd och *know how* brutits upp en aning, och det har uppstått behov av att diskutera handledningsmetodik handledare emellan. Denna utveckling lyfts ofta fram som positiv för alla parter inom forskarutbildningen, åtminstone som potentiellt positiv, under förutsättning att alla deltar. Jitka Lindén framhäver vikten av att utveckla kontextuell kunskap om handledning och beskriver idel goda upplevelser hos de handledare som i olika forum delat med sig av sina erfarenheter kring handledning: "Ett utomordentligt användbart instrument i dessa sammanhang har visat sig vara att berätta för varandra om konkreta, självupplevda situationer ur handledares vardag." Lindén diskuterar anordnandet av kurser och införandet av seminarier med detta tema, men hon nämner inte handledarkollegiet som en möjlig mötesplats i sammanhanget.⁸

De genomgående utvecklingstrender som den högskolepedagogiska handbokslitteraturen beskrivit är enligt min mening intressanta att diskutera i anslutning till handledarkollegiet som företeelse. Dessa kommer därför att diskuteras vidare lite längre fram i studien, i samband

8 Lindén (1998), s. 23; Handal & Lauvås (2008), s. 233; Watts (2010), s. 335, med där anförda referenser.

med att undersökningresultaten från enkäten och intervjuerna analyseras.

1.4 En definition

Den sorts handledarkollegium som står i fokus för denna studie är ett mötesforum med bäring på forskarutbildningen. Sådana handledarkollegier som ägnar sig åt grundutbildningen, faller alltså utanför undersökningen. Viktigt att poängtera här är också att det är ett kollegium för handledare som fokuseras, i deras egenskap av just handledare. Det är således inte ett forum för institutionens forskare, och det är följaktligen inte forskarkollegier, forskningsstrategigrupper och liknande instanser som undersökningen behandlar. Det är heller inte organ för grupphandledning av enskilda doktorander som är föremål för studium, alltså inte sådana instanser som i den högskolepedagogiska litteraturen kallas för handledningskommittéer eller handledningsteam.⁹

För att kunna utforma en studie som handlar om just handledningskollegiet, och utveckla enkät- och intervjufrågor om handledarkollegiet som fenomen, behövs någon form av definition. Definitionen bör vara tillräckligt bred för att rymma många olika organisations- och verksamhetsformer av den sorts handledningskollegium som åsyftas här. Samtidigt bör definitionen vara tillräckligt smal för att avgränsa handledarkollegiet från andra vanligt förekommande instanser – där forskarutbildningen diskuteras – i Högskolesverige.

I den högskolepedagogiska litteraturen existerar ingen definition på handledarkollegium. Som framgår av ovan givna redogörelse omnämns handledarkollegier i den högskolepedagogiska litteraturen, men ingen forskare har mer ingående diskuterat och avgränsat begreppet. De flesta framställningar i litteraturen lyfter dock fram handledarkollegiet i dess egenskap av mötesplats för handledarna vid en institution eller inom ett visst forskarutbildningsämne. De pekar alltså på handledarkollegiets karaktär av institutionsgemensam eller ämnesspecifik plattform för handledare inom forskarutbildningen.

9 Handal & Lauvås (2008), s. 25, 233.

En lämplig definition av handledarkollegium i denna studie skulle följaktligen kunna lyda som följer:

Ett handledarkollegium är ett mötesforum vid en ämnesinstitution (eller motsvarande), där främst frågor relaterade till forskarutbildningen och handledningen av doktorander diskuteras av handledarna i ett visst forskarutbildningsämne.

Definitionen är tänkt att fungera heuristiskt. Den bör alltså inte betraktas som en slutgiltig beskrivning, utan snarare som ett medel för att generera mer kunskap.

2 Undersökningarna

2.1 Enkäten

Fråga om förekomst

För att ta reda på om handledarkollegier av det tidigare nämnda slaget över huvud taget existerar i den svenska universitetsvärlden, genomfördes en enkätundersökning. För att forskningsansatsen inte skulle bli alltför vid och för att undersökningsresultatet skulle bli relevant för just ämnet agrarhistoria avgränsades undersökningen, dels till de lärosäten som har universitetsstatus, dels till de ämnesinstitutioner eller avdelningar vid dessa lärosäten som har forskarutbildning inom historia, ekonomisk historia eller kulturgeografi/samhällsgeografi/geografi. Det vill säga Uppsala universitet, Stockholms universitet, Lunds universitet, Göteborgs universitet, Linköpings universitet, Umeå universitet, Linnéuniversitetet, Karlstads universitet, Örebro universitet och Mittuniversitetet. Sammanlagt ingick 22 forskarutbildningsgivande institutioner eller avdelningar i undersökningen.

Enkäten genomfördes genom ett mejlutskick (bilaga 1). Mejlen skickades ut under några dagar i månadskiftet november/december 2016. Lämpliga kontaktpersoner eftersöktes via hemsidorna. I de fall det fanns mejladresser till studierektorer för forskarutbildningen användes dessa. Då några studierektorer inte fanns i adresslistorna på hemsidorna sändes mejlet till de som presenterades som ämnesansvariga eller kontaktpersoner för forskarutbildningen på hemsidorna. Exakt vilka lärosäten, institutioner och ämnen som ingick i enkäten framgår av figur 1.

Enkätundersökningen avgränsades till en enda fråga, för att svarsfrekvensen skulle bli så hög som möjligt. Följande fråga ställdes:

Jag undrar om det vid institutionen [NN] vid universitetet [NN] finns ett verksamt handledarkollegium, där frågor relaterade till utbildningen på forskarnivå och handledningen av doktorander diskuteras av institutionens handledare?

Svarsfrekvensen blev hundra procent; samtliga 22 tillfrågade personer svarade. Av dessa kontaktpersoner svarade 18 jakande på frågan, medan fyra sagesmän svarade "nja" eller gav ett tveksamt eller problematiserande svar. Svarens fördelning framgår av figur 1.

Universitet	Institution	Ämne	JA	NJA
Uppsala	Historiska institutionen	Historia	JA	
Uppsala	Ekonomisk-historiska institutionen	Ekonomisk historia	JA	
Uppsala	Kulturgeografiska institutionen	Kulturgeografi	JA	
Lunds	Historiska institutionen	Historia	JA	
Lunds	Ekonomisk-historiska institutionen	Ekonomisk historia	JA	
Lunds	Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi	Samhällsgeografi	JA	
Göteborgs	Institutionen för historiska studier	Historia	JA	
Göteborgs	Avdelningen för kulturgeografi vid Institutionen för ekonomi och samhälle	Kulturgeografi	JA	
Göteborgs	Avdelningen för ekonomisk historia, Institutionen för ekonomi och samhälle	Ekonomisk historia		NJA
Stockholms	Historiska institutionen	Historia	JA	
Stockholms	Ekonomisk-historiska institutionen	Ekonomisk historia	JA	
Stockholms	Kulturgeografiska institutionen	Kulturgeografi	JA	
Umeå	Institutionen för idé- och samhällsstudier	Historia		NJA
Umeå	Institutionen för geografi och ekonomisk historia	Geografi	JA	
Umeå	Institutionen för geografi och ekonomisk historia:	Ekonomisk historia	JA	
Linköpings	Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur	Historia	JA	
Linnéuniv.	Fakulteten för konst och humaniora	Historia	JA	
Karlstads	Institutionen för samhälls- och kulturvetenskap	Historia	JA	
Karlstads	Institutionen för geografi, medier och kommunikation	Kulturgeografi	JA	
Örebro	Institutionen för humaniora, utbildnings- och samhällsvetenskap	Kulturgeografi	JA	
Örebro	Institutionen för humaniora, utbildnings- och samhällsvetenskap	Historia		NJA
Mittuniv.	Avdelningen för humaniora	Historia		NJA

Tabell över de 22 ämnesinstitutioner (eller motsvarande) som ingår i enkätundersökningen, samt deras svar.

De jakande svaren

Några av de jakande svaren var ytterst korta och innehöll endast ett "ja". Men många svar innehöll beskrivande information om handledarkollegiernas organisation och verksamhet.

Exempelvis upplyste många sagesmän om att de flesta handledarkollegier förhöll sig till ett enda forskarutbildningsämne, även när det fanns flera forskarutbildningsämnena vid institutionen eller avdelningen. Men några sagesmän uppgav tvärtom att handledarkollegierna vid deras institutioner var knutna till flera forskarutbildningsämnena. Exempelvis var det så kallade "kulturvetenskapliga handledningskollegiet" vid fakulteten för konst och humaniora vid Linneuniversitetet gemensamt för ämnena historia, arkeologi och religionsvetenskap.¹⁰

Många svar innehöll kommentarer om mötesfrekvensen. En del sagesmän uppgav att handledarkollegiet samlades en gång per termin, men de flesta förklarade att handledarkollegiet som regel sammanträdde minst två gånger per termin. En del nämnde också en högre mötesfrekvens; handledarkollegiet i kulturgeografi vid Institutionen för geografi, medier och kommunikation vid Karlstads universitet uppgavs exempelvis sammanstråla "ca fyra gånger per termin". Många sagesmän klargjorde att de hade fasta möten inbokade under året men att de ibland kallade till extraordinarie möten under terminernas gång.

Verksamhetens art kommenterades i en del svar. De flesta sagesmän beskrev verksamheten i högst allmänna ordalag – i analogi med enkätfrågan – och uppgav att de vid handledarkollegierna diskuterade frågor i relation till forskarutbildningen och handledningen av doktorander. Men andra sagesmän gav något mer detaljerade uppgifter om ärendepunkter och arbetsuppgifter. Som exempel kan nämnas följande:

Utöver forskarutbildningens utformning, handledningsfrågor och doktorandernas villkor, framsteg mm har kollegiet en viktig uppgift i antagningen av nya doktorander.¹¹

¹⁰ Linneuniversitetet, historia.

¹¹ Uppsala universitet, ekonomisk historia.

Vi diskuterar såväl övergripande frågor kring forskarutbildningen som genomgång av individuella doktoranders progression.¹²

[Vi] träffas en gång per termin för att diskutera doktorandernas arbete, kursplaner och generella frågor rörande forskarutbildning.¹³

Vid dessa möten diskuteras hur det går för varje enskild doktorand, hur många kurser som klarats av under den senaste tiden och hur det går med avhandlingsarbetet.¹⁴

Vid årets sista möte följs de individuella studieplanerna upp.¹⁵

Av svaren framgick att handledarkollegiet ofta verkade som en sammanhållen arbetsgrupp, men att det ibland formerades mindre grupper inom kollegiet. Vanligtvis handlade det då om grupper för rekrytering och antagning av nya doktorander. "Inom kollegiet utses även tillfälliga grupper som t.ex. gör bedömningar av ansökningar till doktorandtjänster mm," meddelade man exempelvis från Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi vid Lunds universitet.¹⁶

Somliga sagesmän uppgav också att handledarkollegiet vid deras avdelningar eller institutioner förvisso diskuterade ärenden i relation till forskarutbildningen och handledningen, men att handledarkollegiet på intet vis var den enda instans som behandlade alla frågor av det slaget. De påtalade då att det fanns en arbetsdelning mellan handledarkollegiet och andra instanser vid avdelningen eller institutionen. Kontaktpersonen vid Institutionen för historiska studier vid Göteborgs universitet, där handledarkollegiet samlade handledarna från institutionens tre forskarutbildningsämnen historia, arkeologi och antikens kultur och samhällsliv, berättade exempelvis att

[Handledarkollegiet] sammanträder ca två ggr per termin. Här diskuteras oftast överordnade frågor som har med forskarutbildning och handledning att göra. Sen har vi ämneskollegiet i historia[...]. Detta kollegium behandlar både frågor som rör FU [forskarutbildningen] och GU [grundutbildningen]. En gång per termin går vi igenom doktoranderna i historia i form av lägesrapporter gällande varje doktorand.

12 Lunds universitet, ekonomisk historia.

13 Stockholms universitet, ekonomisk historia.

14 Umeå universitet, geografi.

15 Linnéuniversitetet, historia.

16 Lunds universitet, samhällsgeografi.

Ämneskollegiet har även hand om beredningsarbetet gällande antagning av nya doktorander.¹⁷

Här förelåg alltså en arbetsdelning mellan ämneskollegiet i historia och det flerdisciplinära handledarkollegiet vid institutionen. I detta fall bar den överordnade institutionsgemensamma instansen namnet handledarkollegium, medan den underordnade ämnesspecifika instansen betecknades ämneskollegium. Men många svar, där liknande arbetsdelningar omnämndes vid institutioner som rymde fler än ett forskarutbildningsämne, beskrev det omvända förhållandet. Det var således den mindre ämnesspecifika instansen som benämndes handledarkollegium, rätt och slätt, medan den överordnade eller institutionsgemensamma instansen omtalades i andra termer, exempelvis "forskarskolegemensamt handledarkollegium"¹⁸ eller "FFUK, som är hela institutionens forum för forsknings- och forskarutbildningsfrågor"¹⁹.

Vilka handledare som kallades till mötena var något som sagesmännen i enkäten kommenterade sparsamt. De flesta svaren upplyste bara om att handledarna vid institutionen eller i forskarutbildningsämnet sammanträdde i handledarkollegiet; exakt vilka handledare förklarades i regel inte. Men några sagesmän klargjorde tydligt att det gjordes skillnad mellan olika handledare: "Ordinarie som kallas är huvudhandledarna men ibland även biträdande handledare", meddelades exempelvis från Ekonomisk-historiska institutionen vid Lunds universitet.²⁰

De "njakande" svaren

Bland de 22 tillfrågade kontaktpersonerna var det fyra som inte direkt svarade ja på frågan om det fanns ett handledarkollegium vid institutionen eller i forskarutbildningsämnet.

Kontaktpersonen för Avdelningen för ekonomisk historia, Institutionen för ekonomi och samhälle, Göteborgs universitet svarade genom att beskriva institutionens organisation. Institutionen bestod av tre avdelningar, med vardera ett examinationsämne: ekonomisk historia,

17 Göteborgs universitet, historia.

18 Karlstads universitet, historia.

19 Göteborgs universitet, kulturgeografi.

20 Lunds universitet, ekonomisk historia.

kulturgeografi och innovation och entreprenörskap. Och varje ämne hade sin egen forskningskommitté (FK), där alla anställda docenter och professorer var medlemmar: "FK fungerar bland annat som ett handledarkollegium, men sysslar också med andra saker. Doktorer som ännu inte blivit docenter kan vara biträdande handledare och kallas till FK i sådana fall som rör den doktorand de handleder."²¹ Det fanns alltså inte ett handledarkollegium i nominellt hänseende vid institutionen, men en annan instans – forskningskommittén – som i praktiken ofta, men inte alltid, fungerade som ett handledarkollegium. En liknande situation beskrevs vid Avdelningen för humaniora vid Mittuniversitetet:

[V]arje ämne har ett s.k. forskarkollegium. Till stor del hanteras de frågor jag själv är van vid att dryfta i handledarkollegiet i detta forskarkollegium, vilket man kan säga består av alla potentiella handledare i ämnet (dvs vetenskapligt kompetenta lärare med anställning).²²

Samtidigt så uppgav kontaktpersonen vid Mittuniversitetet att det också hade funnits "ett informellare handledarkollegium i historia", som fungerat mer som "ett forum för diskussion och lägesgenomgång".

Sagesmannen för Institutionen för idé- och samhällsstudier (historia), Umeå universitet, uppgav att det inte fanns ett regelbundet sammanträdande handledarkollegium vid institutionen, utan ett vilande, som dock kunde sammankallas vid behov. Däremot fanns det andra fasta instanser som fyllde samma funktioner som ett handledarkollegium, exempelvis ett fakultetsgemensamt handledarkollegium och ett pedagogiskt seminarium som "kan fungera som ett forum för att utveckla handledarkompetensen". Därtill fanns det i övrigt "ett antal fasta kontrollstationer" i institutionens forskarutbildning.²³

Vid Institutionen för humaniora, utbildnings- och samhällsvetenskap (historia), Örebro universitet, gick forskarutbildningen för tillfället på lågvarv. Institutionen hade drabbats hårt av universitetets besparingar och för närvarande fanns endast en doktorand kvar i systemet, varför handledarkollegiet i princip var nedlagt. Men angående det handledar-

21 Göteborgs universitet, ekonomisk historia.

22 Mittuniversitetet, historia.

23 Umeå universitet, historia.

kollegiet som en gång verkade vid institutionen berättades följande:

På den tiden vi hade handledarkollegium diskuterade vi framför allt dels hur doktoranderna låg till i förhållande till sina tidsplaner, dels hållande och utformande av doktorandkurser. Vi tog även upp hur vi skulle hantera våra fakultetsmedel, om vi skulle uppmuntra doktorander att åka på internationella konferenser osv.²⁴

2.2 Enkätens samlade resultat

Enkäten visar att handledarkollegier är vanligt förekommande vid ämnesinstitutionerna och avdelningarna för historia, ekonomisk historia och kulturgeografi/samhällsgeografi/geografi vid de svenska universiteten. Av 22 tillfrågade kontaktpersoner för forskarutbildningarna svarade 18 ja på frågan om det fanns ett verksamt handledarkollegium vid institutionen eller i ämnet.

Fyra kontaktpersoner svarade inte direkt ja, utan gav ett problematiserat svar. I ett fall handlade det i huvudsak om att forskarutbildningen gick på sparlåga och att de instanser som var knutna till denna låg vilande. I de tre återstående fallen fanns det andra mötesplatser för handledarna inom forskarutbildningen som fyllde ungefär samma funktioner som ett institutionsbaserat eller ämnesspecifikt handledarkollegium: I två fall rörde det sig om instanser där inte bara forskarutbildningen utan även andra forskningsfrågor diskuterades (forskarcollegium respektive forskningskommitté). I ett fall rörde det sig om ett handledarkollegium på fakultetsnivå, pedagogiska seminarier och andra kontrollfunktioner inom forskarutbildningen.

De jakande svaren innehöll ofta kommentarer om de befintliga handledarkollegiernas organisation och verksamhet. Men enkäten gav ingen fullständig bild av de olika handledarkollegiernas roll och verksamhet inom forskarutbildningen.

2.3 Intervjuerna

Fråga om funktion och betydelse

²⁴ Örebro universitet, historia.

Intervjustudien inriktades på att närmare granska och belysa de uppgifter om handledarkollegiets betydelse för forskarutbildningen som framskyttat genom läsningen av den högskolepedagogiska litteraturen, de policydokumenten som omnämnde handledarkollegier och de jakande enkätsvaren. Ingen av dessa kunskapskällor har gett en fullödig bild av handledarkollegiets verksamhet och betydelse inom forskarutbildningen, men de har gett glimtar.

Litteraturens, policydokumentens och enkätsvarens sporadiska uppgifter pekar enligt min mening mot att handledarkollegiet i Högskolesverige har en ganska varierande organisation och verksamhet. Handledarkollegiet kan vara en högst formaliserad instans inom forskarutbildningen, men det kan också ha karaktären av ett informellt diskussionsforum för handledarna. Handledarkollegiet kan ha en bred verksamhet och en hög årlig mötesfrekvens. Det kan också ha ett fåtal frågor på agendan, som i huvudsak rörde just handledningen av doktoranderna – och då endast enstaka fasta möten under året. Handledarkollegiet kan vidare vara en instans som samlade alla sorters handledare och potentiella handledare, men det kan också vara en mötesplats endast för huvudhandledare, studierektorer och professorer – och andra med ledande befattningar vid ämnesinstitutionerna eller inom forskarutbildningsämnet.

Litteraturens, policydokumentens och enkätsvarens spridda uppgifter antydde också, enligt min mening, att handledarkollegiet kan ha viktiga administrativa, pedagogiska och sociala funktioner – och att det på så sätt skulle kunna vara en instans inom forskarutbildningen som är viktig, på olika sätt, för handledarna, doktoranderna, institutionens ledning och institutionen som helhet. Handledarkollegiet verkar kunna utgöra en plats för informationsspridning och påverkan för institutionsledningen gentemot handledarna, men också en plats för rådgivning från handledarna till institutionsledningen. Därtill verkar den kunna utgöra en plats för kollegialt erfarenhetsutbyte mellan handledare. Handledarkollegiet verkar vidare kunna hantera frågor om forskarutbildningens administration, såsom frågor om uppdateringar av studieplaner, men också frågor av pedagogisk art, exempelvis frågor om handledningsmetodik, doktorandernas progression och doktorandkurser. Sist men inte minst verkar handledarkollegiet laborera med många

ärenden med social innebörd, rörande exempelvis doktorandernas och handledarnas sociala situation och arbetsmiljö.

Intervjuerna utformades således för att pröva om dessa intryck hade någon bäring på verkliga förhållanden.

Intervjumetod och intervjupresentation

Två av de 18 tillfrågade studierektorerna, ämnesansvariga och kontaktpersonerna som svarade jakande i enkäten valdes ut för djupintervjuer. De benämns härmed för enkelhetens skull studierektor X respektive Y. De båda studierektorerna representerar varsitt forskarutbildningsämne. De är vidare av olika kön. Intervjuerna ägde rum måndagen den 23 respektive onsdagen den 25 januari 2017.

Förutsättningarna för intervjun angavs i det mejl där förfrågan om att delta i intervjun gjordes:

Nu undrar jag om jag skulle kunna få intervju dig. [...] Jag skulle alltså vilja höra om dina tankar och erfarenheter kring handledarkollegiet i egenskap av studierektor för forskarutbildningen. [...] Intervjun kommer att ske medelst papper och penna. Din identitet och institutionstillhörighet kommer inte att framgå i rapporten.

Den intervjumodell som användes stämmer ganska bra överens med den modell som Annika Lantz kallar halvstrukturerad intervju, i sin bok *Intervjumetodik* från 2013.²⁵ De frågor som ställdes utgick från ett antal frågeområden, som redovisades för sagesmännen strax innan intervjuerna påbörjades. På så vis klargjordes intervjuernas innehåll och struktur i förväg. Ämnespunkterna var dessa:

1. Allmänt om handledarkollegiets organisation och verksamhet vid institutionen.
2. Handledarkollegiets administrativa funktioner inom forskarutbildningen vid institutionen.
3. Handledarkollegiets pedagogiska funktioner inom forskarutbildningen vid institutionen.

²⁵ Lantz (2013), s. 39-48. Se även semi-strukturerade intervjuer i Hedin (1996), s. 4 och Skeratt (2008), s. 102.

- 4.Handledarkollegiets sociala funktioner inom forskarutbildningen vid institutionen.
5. Övergripande om din uppfattning om handledarkollegiets roll, värde och betydelse i forskarutbildningen.

Några av de frågor som ställdes under intervjuerna var planerade från min sida. Exempelvis frågade jag genomgående om för vilka handledarkollegiets olika funktioner var viktiga: handledarna, doktoranderna, institutionsledningen eller institutionen som helhet? Jag frågade också på vilket sätt: genom kunskapsutbyte, informationsspridning eller kvalitetssäkring? Men många frågor formulerades också spontant, som följdfrågor till de svar som sagesmännen gav löpande. Den relativt öppna intervjumetoden gav i så måtto utrymme för fördjupning inom många oväntade frågor, samtidigt som de huvudsakliga frågorna belystes i tur och ordning enligt den övergripande intervjustrukturen.

Intervjuerna med studierektorerna återges här inte i sin helhet. Istället sammanfattar och diskuterar jag några av de uppfattningar och tankar om handledarkollegiets betydelse för forskarutbildningen som studierektorerna gav uttryck för i intervjuerna. Redogörelsen av studierektorernas tankar inleds med korta beskrivningar av de handledarkollegier som fanns vid de båda institutionerna, och som studierektorerna förhöll sig till i sina reflektioner.

Intervjun med X

Organisation och verksamhet

Vid X:s ämnesinstitution finns det ett, och bara ett, forskarutbildningsämne. Forskarutbildningen drivs emellertid i nära samarbete med en ämnesinstitution vid ett annat lärosäte; de båda forskarutbildningarna bildar en gemensam forskarskola. Sedan många år tillbaka finns ett handledarkollegium vid institutionen. Handledarkollegiet vid ämnesinstitutionen samlar alla verksamma och potentiella handledare inom forskarutbildningsämnet. Det innebär att alla huvudhandledare inom ämnet är kallade, men också alla biträdande handledare, oavsett om de har anställning vid institutionen eller inte. Dessutom kallas alla tillsvidare-anställda lektorer vid institutionen som inte har några pågående handledaruppdrag. Dessa betraktas som potentiella handledare.

De biträdande handledare som inte är anställda vid institutionen kommer inte alltid på mötena, de deltar mer sporadiskt. X tycker ändå att det är viktigt att kalla alla handledare till handledarkollegiet, oavsett status och anställningsform. Det finns ett värde i att alla grupper av handledare finns representerade i kollegiet.

Då institutionen är ganska stor samlar handledarkollegiet en månghövdad skara; mellan 20-30 personer brukar delta i mötena. X är sammankallande och ordförande. I övrigt finns ingen formell rollfördelning mellan handledarna, de deltar samtliga i rollen som handledare. Det innebär exempelvis att institutionens prefekt deltar i mötena, men inte i egenskap av prefekt, utan endast som handledare.

Handledarkollegiet existerar vid sidan om andra instanser vid institutionen, med betydelse för forskarutbildningen. Det finns exempelvis en arbetsgrupp för forskarutbildningen, en antagningsgrupp (för antagning av nya doktorander) och en ledningsgrupp för forskarskolan. Men dessa grupper har en formaliserad roll och en beredande funktion inom institutionsförvaltningen; de utreder ärenden som institutionsledningen sedan beslutar om. Något sådant formellt mandat har inte handledarkollegiet. Det fungerar endast som ett discussionsforum för institutionens handledare.

Handledarkollegiet vid X:s institution möts minst en gång per år. Årets viktigaste möte – och det möte som regelmässigt äger rum under året – är vårmötet. Den direkta anledningen till mötestiden är uppdateringen av doktorandernas individuella studieplaner. Mötets huvudpunkt är doktorandernas progression under året. I övrigt diskuteras mer allmänna frågor i relation till forskarutbildningen. Det händer att handledarkollegiet sammankallas fler gånger under året. Det är då oftast av någon särskild anledning och mötena har då ofta en mer tematisk karaktär. Vanligtvis handlar det om att en särskild fråga plötsligt uppstått och behöver diskuteras. Eller att önskemål funnits om att särskilda teman i relation till forskarutbildningen genomlysas samfällt. X ger exempel på några punkter som diskuteras på de extraordinarie mötena under senare år: modellstudieplaner, skrivsvårigheter hos doktorander och Universitetskanslerämbetets utvärdering av forskarutbildningen.

Administrativa, pedagogiska och sociala funktioner

Handledarkollegiet vid X:s institution utgör ett diskussionsforum för handledare. Doktorandernas progression i avhandlingsskrivandet och forskarutbildningen – och handledningen i anslutning till denna – är alltid huvudpunkten på dagordningen. Det är det ärende som föranleder de regelbundna mötena, mötestiden på våren och som alltid diskuteras mest ingående vid sammanträdena. Allmänna frågor rörande forskarutbildningen diskuteras också vid mötena, men mer sporadiskt, och dessa diskuteras också i andra instanser och arbetsgrupper vid institutionen.

Handledarkollegiet har egentligen ingen administrativ funktion, menar X. Rent administrativa frågor, som uppdateringen av de individuella studieplanerna kan händelsevis diskuteras vid mötena, men oftast diskuteras inte administrationen kring forskarutbildningen alls. Den sköts istället enskilt av handledarna eller studierektorn.

X lyfter fram handledarkollegiets pedagogiska funktion. Det är progressionen – doktorandernas läroutveckling och handledarnas roll i denna – som står i centrum. X betonar att handledarkollegiet är ett kollegium som fokuserar just handledningen inom forskarutbildningen, inte ett kollegium för att diskutera forskarutbildningen i sin helhet. X poängterar också att handledarkollegiet är ett kollegium för just handledare. Det utgör en arena för kunskaps- och erfarenhetsutbyte handledare emellan. De diskussioner som förs kring de enskilda doktorandernas utveckling stödjer helt enkelt handledarna i handledningsprocessen.

X berättar om handledarkollegiets diskussioner kring doktorandernas progression. Situationen för varje doktorand tas upp i tur och ordning. De berörda handledarna ombeds att avge en kort rapport kring avhandlingsskrivandet och utvecklingen i övrigt. X framhåller att det är praxis att både huvudhandledaren och de biträdande handledarnas yttrar sig. Sedan inbjuds alla deltagare i mötet att ge synpunkter. I de fall handledarna tar upp problem uppstår vanligen diskussioner. Diskussionerna kan då kretsa kring den enskilda doktorandens fall, men de kan ibland också övergå i mer allmänna frågor kring handledningsmetodik, lärandeklimat och skrivkulturer. Såväl problem som lösningar

kan dryftas. Dessa diskussioner ser X som mycket givande – och pedagogiskt viktiga för handledarna. X skulle gärna se mer av dessa principiella diskussioner vid handledarkollegiet. Diskussionerna har en viktig roll när det gäller att introducera nyblivna handledare i handledningens tänk och hantverk, alltså för att sakta men säkert lotsa in dem i handledarrollen, framhåller X.

Genom fall-diskussionerna vid mötet konstrueras gemensamma måttstockar för vad som kan uppfattas som en normal och förväntad progression inom forskarutbildningen. Diskussionerna har således ett slags kvalitetssäkrande funktion för forskarutbildningen, menar X. Men kvalitetssäkringen är inte formaliserad på något vis utan sker endast informellt via kollegial samverkan. Denna samverkan sker på flera sätt. Ibland är det de berörda handledarna som frågar om de andras uppfattning i fall där de själva är tveksamma. Men ibland är det inte primärt handledarna som påtalar att progressionen är tveksam eller undermålig för en doktorand, påtalar X. Ibland är det andra handledare som reagerar på handledarnas rapportering vid mötet. Det har också hänt att ledaren för doktorandseminariet påtalar upplevda problem; denna har ju genom textventileringarna en viss insyn i avhandlings-skrivandet. I sådana fall uppstår en diskussion om huruvida problem föreligger för en enskild doktorand, en diskussion som inte bara utgår från de berörda handledarnas upplevelser. Sådana diskussioner är värdefulla, menar X. De kan fungera som varningsklockor för de berörda handledarna och påverka deras fortsatta handledning av doktoranden ifråga.

X understryker dock att man inom handledarkollegiet endast diskuterar om det föreligger problem eller inte. I de fall som problem kan konstateras och det krävs åtgärder hanteras inte detta av handledarkollegiet utan av studierektorn och de berörda handledarna.

I vissa fall framkommer att orsakerna till doktorandernas bristande progression är sociala. I sådana fall dryftas även detta vid handledarkollegiet. Ambitionen är dock att endast diskutera sådana sociala förhållanden som direkt påverkar doktorandernas arbete. Hänsyn och diskretion eftersträvas sålunda, men diskussionerna kan säkert ändå uppfattas som känsliga, påpekar X, eftersom de försiggår i en så stor

grupp. En informell uppmaning till tysthet – att låta det som sägs stanna i rummet – inleder dock alltid mötena. Och många sociala problem som vidhänger doktoranderna diskuteras inte alls vid handledarkollegiet. Frågor rörande handledares sociala problem tas i princip heller aldrig upp i handledarkollegiet. Inte heller frågor om byten av handledare. Sådana frågor hanteras och löses i andra sammanhang.

Betydelse – övergripande värdering

På frågan om var det stora värdet ligger i att ha ett handledarkollegium svarar X att det utgör ett viktigt diskussionsforum för alla handledare inom forskarutbildningen. Förekomsten av ett handledarkollegium vid en ämnesinstitution tydliggör också att handledningen av doktorander är en institutionsangelägenhet, inte bara en fråga för de enskilda handledarna.²⁶

Intervjun med Y

Organisation och verksamhet

Handledarkollegiet vid institutionen har funnits så länge som Y kan minnas. Vid institutionen finns endast ett forskarutbildningsämne. Y är sammankallande och ordförande i handledarkollegiet. Till handledarkollegiet kallar hen alla anställda huvudhandledare och biträdande handledare i ämnet, studierektorn för grundutbildningen, samt anställda lektorer och forskare utan pågående handledaruppdrag; de senare betraktas som potentiella handledare. Men endast de postdoktorala forskare som tillbringar en längre tid vid institutionen kallas. Forskarassistenter och andra mer stadigvarande forskare kallas alltså, men inte nödvändigtvis alla tillfälligt verkande postdoktorer. Att notera är också att biträdande handledare som saknar anställning vid institutionen inte kallas till mötena. Y har runt 20 personer på kallelseistan, men vanligtvis närvarar endast runt tio personer vid mötena.

Handledarkollegiet är en formaliserad instans inom den del av institutionsförvaltningen som berör forskarutbildningen. Det fungerar som ett mestadels rådgivande och i vissa fall beredande organ. Det verkar under institutionsstyrelsen, som är beslutande, och där såväl anställda

²⁶ Intervju med studierektor X.

professorer, lektorer och forskare, som studenter, doktorander och TA-personal finns representerade. Och det verkar vid sidan om den så kallade kvalitetsgruppen, som är rådgivande och beredande, och där professorer, doktorandrepresentanter och studierektorn för forskarutbildningen ingår.

Ett av de mer formella uppdrag som handledarkollegiet har är att bereda antagningen av doktorander. Nyantagning till forskarutbildningen görs vanligen varje eller vartannat år. Uppgiften utförs rent praktiskt av den så kallade rekryteringsgruppen, som är en del av handledarkollegiet. I rekryteringsgruppen ingår professorerna och studierektorn för forskarutbildningen. Rekryteringsgruppen arbetar nära handledarkollegiet, den föredrar och diskuterar sitt arbete med handledarkollegiet. Prefekten fattar sedan beslut i antagningsärendena.

Handledarkollegiet sammanträder ungefär två gånger per termin. I samband med nyantagning av doktorander kan det bli ytterligare möten. Dagordningen kan variera från möte till möte, men regelbundet återkommande punkter är:

- Antagning av doktorander: vartannat år.
- Fördelningen av handledare: Här diskuteras hur handledarna kan fördelas på doktoranderna. Vilka handledare som en doktorand ska ha bestäms alltså inte av rekryteringsgruppen, i samband med antagningen, utan görs preliminärt upp mellan handledare och doktorander och diskuteras sedan i handledarkollegiet.
- Doktorandläget: Här diskuteras doktorandernas progression i avhandlingsskrivandet och forskarutbildningen i övrigt.
- Läsgrupper: Här fastställs vilka som ska ingå i den läsgrupp som granskar doktorandernas slutmanus inför disputationen.
- Seminarier närvaro: Handledarkollegiet planerar inte och är inte ansvarigt för seminarieverksamheten, men bevakar och diskuterar närvaron vid seminariet.
- Doktorandkurser: Här informerar studierektorn om det

nationella aktuella kursutbudet för doktoranderna, inom forskarutbildningsämnet. Vanligtvis diskuteras sedan utbudet i handledarkollegiet.

- Fakultetsövergripande frågor: Studierektorn informerar om det som rör forskarutbildningen.
- Ämnesorganisatoriska frågor: Under denna punkt diskuteras forskarutbildningsämnets profil och avgränsning gentemot andra närliggande discipliner. Även samarbeten med representanter för närliggande discipliner kan diskuteras.
- Frågor rörande studieplaner och kursplaner: Här informerar studierektorn om pågående förändringar eller tilltänkta revideringar och handledarkollegiets synpunkter inhämtas.

Administrativa, pedagogiska och sociala funktioner

Handledarkollegiet vid Y:s institution har således en rad administrativa funktioner: nyantagning av doktorander, fördelning av nya handledare, utseende av läsgrupper inför disputationer och uppdateringar av den allmänna studieplanen. Handledarkollegiet utgör enligt Y också en viktig plattform för studierektorn när det gäller att informera handledarna om nya riktlinjer och pågående förändringar inom den del av forskarutbildningens administration som sköts av handledarna, exempelvis uppdateringen av doktorandernas individuella studieplaner. Informationen, och de efterföljande diskussionerna, bidrar till ett slags samordning och kvalitetssäkring när det gäller handledarnas sätt att sköta administrationen. Sådana frågor som handledarna förut skötte efter eget huvud på sina kammare diskuteras nu öppet och gemensamt. Studierektorn, som driver kvalitetsarbetet när det gäller administrationen, får genom handledarkollegiet ett stöd i sitt arbete.

Y menar också att handledarkollegiet har en pedagogisk betydelse för forskarutbildningen. Vid handledarkollegiet vid institutionen diskuteras många frågor rörande doktorandernas utveckling och lärande. Doktorandkurser, avhandlingsskrivande och forskarutbildnings innehåll i övrigt diskuteras. Och handledare tipsar varandra om lämpliga konferenser. Inte minst diskuteras doktorandernas progression. När progressionen står på dagordningen diskuteras varje doktorand för sig. Huvudhandledarna och de biträdande handledarna ombeds att

avge en kort rapport. I de fall som oro över progressionen uttrycks från handledarnas sida, uppstår ofta diskussion. Diskussionerna rör oftast doktorandernas arbetsinsats. Skrivproblem eller oförmåga att organisera sig och sitt projekt kan också diskuteras. Det är dock mycket sällsynt att känslig information om doktoranderna yttras, däremot kan sociala förhållanden som misstänks ha betydelse för doktorandernas arbetsförmåga diskuteras.

Men diskussionerna stannar ofta vid den enskilda doktorandens förehavanden, och rör sällan principiella frågor om handledningsmetodik, påtalar Y. I den mån man diskuterar handledning talar man endast om vad man gör inom handledningen, inte om hur man gör det. Djupare frågor om handledningens tänk och hantverk dryftas sällan. Om det är uppenbart att det föreligger problem i progressionen för en viss doktorand hamnar det på prefektens och studierektorns bord. Det blir då en fråga som studierektorn hanterar enskilt, tillsammans med de berörda handledarna, och inte öppet i handledarkollegiet.

Handledarkollegiet har en viktig roll i att introducera de nyblivna eller blivande handledarna i handledarrollen. Y menar att det förekommer ett stort kunskaps- och erfarenhetsutbyte kring handledningen som undervisningsform vid handledarkollegiet, trots avsaknaden av mer ingående metoddiskussioner. Utbytet är outtalat och sker indirekt, menar Y.

Handledarkollegiet har också en viktig social funktion – i första hand för handledarna själva. Y beskriver handledarkollegiet som en arena för de olika handledarna att profilera sig på handledningens område. Det är också en mötesplats för de olika handledarkategorierna, och en plats där maktförhållanden dem emellan omförhandlas. Y menar att verksamheten i handledarkollegiet bidrar till att bryta upp förgivettagna maktstrukturer. De mindre seniora handledarna har här en plattform för att agera mer självständigt gentemot de mer seniora handledarna. Maktförhållandet mellan till exempel huvudhandledare och biträdande handledare i handledarkollegiet kan bli det omvända mot vad det vanligtvis är inom den lilla handledargruppen. I handledarkollegiet är det inte nödvändigtvis så att huvudhandledarnas eller de seniora handledarnas ord väger tyngst; tvärtom är de mindre seniora

handledarnas argument och åsikter många gånger mer framträdande, berättar Y. Ofta är det nämligen de yngre handledarna som visar engagemang inom området och bemödar sig om att hålla sig à jour med gällande regler.

Handledarkollegiet vid institutionen bidrar följaktligen till att bryta upp slutna handledarkonstellationer. Det bidrar i sin tur till att studierektorn, och därmed institutionens ledning, får insyn i och möjlighet att påverka handledningen vid institutionen. Y framhåller att hans arbete underlättas betydligt genom förekomsten av ett handledarkollegium. Inte minst får han kännedom om pågående problem. Han får också ta del av handledarkollegiets förslag på lösningar. Och då viktiga frågor rörande forskarutbildningen stöts och blöts i handledarkollegiet ökar det transparensen och legitimiteten i hans verksamhet och beslutsfattande. Han kan på så sätt stärka sin roll inför professorerna, och handlederna i allmänhet, men också doktoranderna.

Y framhåller också att doktoranderna gynnas av handledarkollegiets verksamhet. Verksamheten bidrar till öppenhet och samordning inom handledningen och forskarutbildningen som helhet, därmed ökar tryggheten och rättsäkerheten för dem. Doktoranderna kan dock uttrycka ett visst missnöje med att inte vara representerade i handledarkollegiet, påtalar Y. De önskar större insyn. Frågan om huruvida doktoranderna ska ha representation inom handledarkollegiet har varit uppe några gånger, men alltid röstats ned. Handledarkollegiet är till för handledarna, understryker Y. Doktorander är representerade i många andra instanser vid institutionen, och de har dessutom ett helt eget organ i doktorandföreningen.

Betydelse – övergripande värdering

På frågan om var det stora värdet ligger i att ha ett handledarkollegium svarar Y att det är en kollegial instans som skapar en gemensam kunskapsbas kring forskarutbildningen. Det utgör en viktig mötesplats för olika åsikter vid institutionen och skapar en dialog mellan olika grupper inom forskarutbildningen. Vid handledarkollegiet skapas helt enkelt en samsyn kring forskarutbildningen som helhet.²⁷

27 Intervjun med studierektor Y.

2.4 Intervjuernas samlade resultat

I intervjuerna framkom att handledarkollegierna vid X:s och Y:s institutioner var av olika karaktär. Handledarkollegiet vid X:s institution var ett renodlat diskussionsforum. Det hade inga formella mandat eller uppdrag inom institutionsförvaltningen. Doktorandernas progression – och handledningen i anslutning till denna – var alltid huvudpunkten på dagordningen, och ibland den enda fråga som diskuterades vid mötena. Å andra sidan var handledarkollegiet vid X:s institution en ganska månghövdad församling, då inte bara vid institutionens anställda handledare kallades, utan även de handledare som hade anställning på annat håll.

Handledarkollegiet vid Y:s institution var en formaliserad mötesinstans inom institutionsförvaltningen. Handledarkollegiet fungerade i vissa fall som rådgivande och beredande organ för institutionsstyrelsen och prefekten, och hade på så sätt många olika frågor på dagordningen. Förutom doktorandernas progression och handledningsfrågor avhandlades vid mötena en rad andra frågor rörande forskarutbildningens organisation, administration och innehåll. Men handledarkollegiet vid Y:s institution samlade endast institutionens egna handledare; sådana handledare som saknade anställning vid institutionen kallades inte till mötena.

X och Y lyfte också fram olika betydelser och värden hos handledarkollegiet. Medan X betonade handledarkollegiets funktion som bred mötesplats för kollegiala erfarenhetsutbyten just ifråga om handledning, lyfte Y fram handledarkollegiets funktion som institutionsgemensam mötesplats och kunskapsbas för forskarutbildningsfrågor i allmänhet.

3 Slutsatser och diskussion

3.1 Handledarkollegiets betydelse

I den högskolepedagogiska litteraturen beskrivs två genomgående trender ifråga om forskarutbildningens organisatoriska förändringar de senaste decennierna. Dessa har med stor sannolikhet betydelse för handledarkollegiernas utveckling och organisering under samma tid. Den första förändringen rör den allt hårdare styrningen av forskarutbildningen från statsmaktens, lärosätenas, fakulteternas och ämnesinstitutionernas sida. Doktorandernas rättigheter har kommit att bevakas i allt större utsträckning och examensrättigheterna har knutits till kvalitén på forskarutbildningen. Forskarutbildningen har därmed kommit att uppfattas som en institutionsangelägenhet i högre grad, en fråga om ämnesinstitutionernas anseende, status och fortlevnad. Därmed har forskarutbildningen, i alla dess delar, börjat styras och kontrolleras mer från institutionsledningen och andra överordnade instanser.

Den andra förändringen är delvis avhängig den första, men fokuserar mer specifikt handledningens organisering. Här handlar det om en övergång från slutna parrelationer till allt mer öppna och kollektiva arbetsformer. Handledningen utförs numera inte enbart i konstellationen handledare/doktorand, utan allt oftare i handledargrupper eller handledarteam. Handledarna har således i allt högre grad börjat samverka med varandra. Detta har gjort att handledarna i allt högre grad börjat diskutera handledningens principer och metodik med varandra.

Dessa två utvecklingstrender kan enligt min mening förklara varför handledarkollegiet har en viktig betydelse för forskarutbildningen. Iakttagelser och lärdomar från såväl enkäten som intervjuerna stödjer denna slutsats. Undersökningarna visar tydligt att handledarkollegiet utgör en viktig plattform för insyn, implementering och kontroll från studierektorns och institutionsledningens sida när det gäller handledningen av doktorander och forskarutbildningen i övrigt. Undersökningarna visar också att handledarkollegiet fungerar som ett

diskussionsforum för främst handledarna, som en värdefull mötesplats för kollegialt erfarenhetsutbyte, samordning och samverkan i handledningsfrågor.

Undersökningarna visar sammantaget att handledarkollegiet kan ha olika organisation och verksamhet och därmed lite varierande betydelser för handledningen och forskarutbildningen. De handledarkollegier som omtalades i enkäten och intervjuerna placerade sig olika, på en glidande skala, mellan i huvudsak dessa parametrar:

<i>Få handledargrupper inkluderade</i>	<i>Många handledargrupper inkluderade</i>
<i>Formellt mandat i institutionsförvaltningen</i>	<i>Ej förvaltningsmandat, endast diskussion</i>
<i>Kunskapsutbyte: top down eller bottom up</i>	<i>Kollegialt lateralt kunskapsutbyte</i>
<i>Forskarutbildningen i allmänhet på agendan</i>	<i>Just handledningen i fokus</i>
<i>Administrativt stöd</i>	<i>Pedagogiskt stöd</i>

Varför handledarkollegierna i studien placerade sig olika på dessa skalor har förmodligen många orsaker. Förekomsten av andra instanser vid ämnesinstitutionerna för att administrera och diskutera forskarutbildningen har förstås stor inverkan. Vid intervju person X:s institution fanns till exempel en rad andra organ för att hantera forskarutbildningsfrågor. Därför var handledarkollegiet organiserat som ett informellt mötesforum för handledare när det gällde diskussionen av just handledningsfrågor. Vid intervju person Y:s institution fungerade handledarkollegiet också som en instans för att hantera forskarutbildningsfrågor i allmänhet. Där var handledningen en bland många andra frågor på dagordningen.

Traditionen spelar förmodligen också stor roll. Många av handledarkollegierna i studien hade en ganska lång historia. För att förstå varför ett visst handledarkollegium placerar sig på särskilda sätt på skalorna ovan måste man troligen se långt bak i tiden. Den ursprungliga organisations- och verksamhetsformen hos enskilda handledarkollegier har nog i många fall slentriansmässigt följt med genom åren.

4 Sammanfattning och konsekvenser

Denna studie behandlar handledarkollegiet som fenomen inom den högre utbildningen i Sverige. Den utforskar handledarkollegiets olika organisations- och verksamhetsformer liksom dess olika funktioner inom forskarutbildningen. Syftet med studien är att påbörja en mer ingående diskussion om handledarkollegiets betydelse, detta för att inspirera till vidare högskolepedagogisk forskning på området, men också för att skapa ett diskussionsunderlag för Avdelningen för agrarhistoria, där det finns funderingar på att bilda ett handledarkollegium.

Undersökningen har visat att handledarkollegiet har många värden. Undersökningarna har redogjort för handledarkollegiets många administrativa, pedagogiska och sociala funktioner, och belyst de olika betydelser som det kan ha för handledarna och doktoranderna, liksom studierektorn, institutionsledningen och ämnesinstitutionen som helhet. Undersökningarna har också visat att handledarkollegiet kan ha lite olika funktioner och betydelser, beroende på hur det är organiserat.

Här finns det många viktiga lärdomar att dra för Avdelningen för agrarhistoria, liksom alla de andra avdelningar eller ämnesinstitutioner i Högskolesverige som funderar på att bilda ett handledarkollegium. Frågan som bör ställas är förstas vad man egentligen vill uppnå. Är det ett kollegialt erfarenhetsutbyte mellan många handledare man efterfrågar? Då bör handledarkollegiet organiseras som ett brett och informellt mötesforum. Eller är det snarare en förvaltningsinstans och en kunskapsbas för allmänna frågor rörande forskarutbildningen som man vill åstadkomma? Då bör handledarkollegiet ges en formaliserad plats inom institutionsförvaltningen, med formella arbetsuppgifter och mandat. Svaret på frågorna ovan ligger förstas till stor del i vilka förvaltningsinstanser och diskussionsforum som redan finns vid avdelningen och institutionen. Vid Avdelningen för agrarhistoria existerar det redan ett så kallat forskarkollegium, där forskningsstrategiska frågor i allmänhet diskuteras. Och vid den mångdisciplinära

Institutionen för stad och land, som avdelningen tillhör, finns en forskningskommitté, som drar upp riktlinjerna för och fastställer ramvillkoren för forskarutbildningarna vid institutionen, i samråd med institutionens studierektor. Så formaliserade instanser för att diskutera och administrera forskarutbildningen i stort finns redan. Därför bör det handledarkollegium som Avdelningen för agrarhistoria inför, enligt min mening, snarare ha formen av ett informellt diskussionsforum – en träffpunkt för alla berörda handledare inom just ämnet agrarhistoria, för kollegialt erfarenhetsutbyte och pedagogisk utveckling med fokus på just handledarfrågor.

Referenser

Egenförvarat material

Enkäten

Mejlutskick och svarsmejl från studierektorer, ämnesansvariga och kontaktpersoner vid 22 ämnesinstitutioner i historia, ekonomisk historia och kulturgeografi/samhällsgeografi/geografi vid Uppsala universitet, Stockholms universitet, Lunds universitet, Linköpings universitet, Göteborgs universitet, Umeå universitet, Karlstads universitet, Örebro universitet, Mittuniversitetet och Linnéuniversitetet, från november och december 2016.

Intervjuer

Intervju med studierektor X och intervju med studierektor Y. Frågeunderlag och intervjuanteckningar från intervjuer utförda i januari 2017.

Litteratur och internetkällor

Elmgren, Maja; Forsberg, Eva; Lindberg-Sand, Åsa & Sonesson, Anders (2014), *Ledning för kvalitet i forskarutbildningen*. På uppdrag av Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF)/Expertgruppen för kvalitetsfrågor, Stockholm.

"Forskarutbildning i teknikhistoria vid KTH. Regler, riktlinjer och goda råd" (2012), pdf, Kungliga Tekniska Högskolan.

Handal, Gunnar & Lauvås, Per (2008) [2012], *Forskarhandledaren*, Studentlitteratur, Lund.

Hedin, Anna (1996), "En liten lathund om kvalitativ metod. Med tonvikt på intervju", opubl. skrift vid Uppsala universitet.

Högskoleförordning (1993:100). Tillgänglig http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/hogskoleforordning-1993100_sfs-1993-100. [2017-02-10]

Högskolelag (1992:1434). Tillgänglig http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/hogskolelag-19921434_sfs-1992-1434. [2017-02-10]

“Kvalitetssäkring av högre utbildning: promemoria”, Regeringskansliet: Utbildningsdepartementet, U2015/1626/UH, 2015-03-18.

Lantz, Annika (2013), *Intervjumethodik*, Studentlitteratur, Lund.

Lindén, Jitka (1998) [2004], *Handledning av doktorander*, Bokförlaget Nya Doxa, Nora.

Schnaas, Ulrike (2011), *Könsmedveten forskarhandledning – teoretiska utgångspunkter och praktiska erfarenheter*, Rapport 11, Avdelningen för universitetspedagogisk utveckling, Uppsala universitet, Uppsala.

Skerratt, Sarah (2008), "Doing small-scale qualitative research on educational innovation", in *The Scholarship of Teaching and Learning in Higher Education*, ed. Murray, Rowena, Open University Press, Berkshire, England.

Universitetskanslerämbetets fakta om högskolan. Tillgänglig <http://www.uka.se/fakta-om-hogskolan/universiteten-och-hogskolorna.html>. [2017-02-10]

Universitetskanslerämbetets utvärdering av forskarutbildningen. Tillgänglig <http://www.uka.se/utbildningskvalitet/utvardering-av-forskarutbildningar.html>. [2017-02-10]

Watts, Jacqueline H., 2010, "Team supervision of the doctorate: managing roles, relationships and contradictions", *Teaching in Higher Education*, vol. 15. no. 3, June 2010, p.335-339.

Tack

Tack till Enheten för pedagogisk utveckling vid Sveriges lantbruksuniversitet för givande kurs. Särskilt tack till Anna Hartman för god handledning.

Tack också till alla de studierektorer och kontaktpersoner som deltagit i enkäten och intervjuerna.

Bilaga 1. Enkätfrågan

Fråga om handledarkollegium

Mitt namn är Johanna Widenberg och jag är historiker vid Avdelningen för agrarhistoria vid Sveriges lantbruksuniversitet. Jag undrar om det vid institutionen [NN] vid universitetet [NN] finns ett verksamt handledarkollegium, där frågor relaterade till utbildningen på forskarnivå och handledningen av doktorander diskuteras av institutionens handledare?

Jag bedriver en mindre studie som handlar om handledarkollegiets funktion inom utbildningen på forskarnivå. En del av studien handlar om att kartlägga förekomsten av handledarkollegier vid svenska universitet. Det skulle därför vara av stort värde om du i egenskap av [studierektor/kontaktperson] för forskarutbildningen i [historia/ekonomisk historia/kulturgeografi/samhällsgeografi] skulle vilja mejla mig svaret på frågan ovan.

Jag har valt att studera handledarkollegier inom några av de forskarutbildningsämnena som gränsar till agrarhistoria, nämligen historia, ekonomisk historia och kulturgeografi/samhällsgeografi. Ovanstående fråga har sålunda skickats till samtliga studierektorer eller kontaktpersoner för dessa forskarutbildningsämnena vid följande universitet: Uppsala universitet, Stockholms universitet, Lunds universitet, Göteborgs universitet, Linköpings universitet, Umeå universitet, Linnéuniversitetet, Karlstads universitet, Örebro universitet och Mittuniversitetet.

Ditt svar är av mycket stort värde för att kartläggningen ska bli fullständig! Tillsammans med andra data kommer svaren bilda underlag i den projektrapport som jag kommer att redovisa på den högskolepedagogiska projektkursen vid Enheten för pedagogisk utveckling vid Sveriges lantbruksuniversitet i Uppsala våren 2017. Rapporten kommer eventuellt att publiceras.

Handledarkollegiets betydelse för utbildningen på forskarnivå

De flesta som verkar vid svenska universitet och högskolor är bekanta med termen handledarkollegium. Men vad är egentligen ett handledarkollegium? Och vilken betydelse kan ett handledarkollegium ha för utbildningen på forskarnivå? Dessa frågor diskuteras närmare i denna rapport. Handledarkollegiets förekomst, organisation och verksamhet inom tre forskarutbildningsämnen – historia, ekonomisk historia och kulturgeografi/samhällsgeografi – utforskas närmare i en enkätundersökning och en intervjustudie. Resultaten analyseras utifrån de institutionella och pedagogiska utvecklingsprocesser inom utbildningen på forskarnivå som omtalas i den högskolepedagogiska litteraturen. Rapporten visar att handledarkollegiet kan ha många olika roller inom utbildningen på forskarnivå och att olika organisations- och verksamhetsformer premierar olika betydelse.

Johanna Widenberg är historiker och forskarassistent i agrarhistoria vid Sveriges lantbruksuniversitet i Uppsala. Hon forskar själv om husdjurens och veterinärmedicinens historia men handleder doktorander med olika avhandlingsämnen inom jordbruks- och landsbygdshistoria.

Enheten för pedagogisk utveckling (EPU) är en del av Utbildningsavdelningen på SLU. EPU:s uppgifter är bland annat att fortbilda SLU:s universitetslärare och forskarhandledare.

I **den här rapportserien** publicerar univer-

sitetetslärare och forskarhandledare analyser och egna erfarenheter av pedagogisk utveckling på SLU. Syftet med skriftserien är att bidra till diskussionen inom högskolepedagogik och stimulera till fortsatt pedagogisk utveckling.